

УДК 347.73:336.225(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.14>

Рядінська В. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії проблем
правового та організаційного забезпечення
діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України

Дмитрик О. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
завідувач відділу загальних проблем формування
та реалізації інноваційної політики
Науково-дослідного інституту правового
забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ» В ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено трансформацію змісту поняття «доходи фізичних осіб» в податковому законодавстві України. Обґрунтовано, що категорія «дохід» є складним економічним поняттям та має відповідно до цього певну специфіку. Складність та багатоаспектність категорії «дохід», відсутність єдності у доктринальних підходах до його визначення негативно позначається на визначенні терміну «дохід» у податковому законодавстві для цілей податкового регулювання. На підставі аналізу українського податкового законодавства доведено, що надання визначення поняття «доходи фізичних осіб» пройшло тривалий шлях. Спочатку було формулювання «...індивідуального доходу, що отримують радянські громадяни з присадибних ділянок, внаслідок індивідуальної праці тощо...». Потім прийшов період становлення з 1992 до 2003 року, коли в правовому полі України була наявна курйозна ситуація, за якої відповідно до податкового законодавства України певні види доходів не оподатковувалися, але в міжнародних договорах, які Україна уклала з іншими країнами, передбачався механізм уникнення від їх подвійного оподаткування. Лише з прийняттям Закону України від 22.05.2003 № 889-IV «Про оподаткування доходів фізичних осіб» як об'єкти оподаткування доходів фізичних осіб зазначалися різні види доходів, що отримували фізичні особи, які загалом відображали реалії нових соціально-економічних відносин, що склалися в Україні на той час. Починаючи з 2014 року законодавець відійшов від загального визначення поняття «дохід» в нормах податкового законодавства України. Визначено шлях закріплення в Податковому кодексі України двох понять доходу – «дохід з джерелом їх походження з України» та «дохід, отриманий з джерел за межами України». Підсумовано, що категорія «доходи фізичних осіб» як категорія національного податкового законодавства пройшла значну еволюцію. Український законодавець відмовився від надання загального визначення поняття «дохід» у нормах податкового законодавства і використав підхід, за якого перераховуються і нормативно закріплюються різноманітні види доходів, що можуть отримувати фізичні особи з урахуванням територіального принципу (джерела походження).

Ключові слова: дохід, фізичні особи, податки, оподаткування, платники податків, податкове законодавство, види доходів, джерело походження доходів, територіальний принцип, податок на доходи фізичних осіб.

Riadinska V. O., Dmytryk O. O. Transformation of the concept of “personal income” in the tax legislation of Ukraine

Abstract. The article examines the transformation of the concept of “personal income” in the tax legislation of Ukraine. It is substantiated that the category of “income” is a complex economic concept and, accordingly,

has certain specifics. The complexity and multidimensionality of the category “income” and the lack of unity in the doctrinal approaches to its definition have a negative impact on the definition of the term “income” in tax legislation for the purposes of tax regulation. Based on the analysis of Ukrainian tax legislation, the author proves that the definition of “personal income” has come a long way. At first, there was the wording “...individual income received by Soviet citizens from personal plots, as a result of individual labor, etc...” . Then came the period of formation from 1992 to 2003, when the legal field of Ukraine had a curious situation in which, according to the tax legislation of Ukraine, certain types of income were not taxed, but international treaties that Ukraine concluded with other countries provided for a mechanism to avoid double taxation. It was only with the adoption of the Law of Ukraine No. 889-IV “On Personal Income Taxation” dated 22.05.2003 that various types of income received by individuals were specified as objects of personal income taxation, which generally reflected the realities of the new socio-economic relations that had developed in Ukraine at that time. Starting from 2014, the legislator moved away from the general definition of the concept of “income” in the tax legislation of Ukraine. The author determines the way to consolidate two concepts of income in the Tax Code of Ukraine – “income with the source of its origin in Ukraine” and “income received from sources outside Ukraine”. The author summarizes that the category of “personal income” as a category of national tax legislation has undergone a significant evolution. The Ukrainian legislator has refused to provide a general definition of the concept of “income” in the tax legislation and has used an approach, which lists and regulates various types of income that individuals may receive, taking into account the territorial principle (source of origin).

Key words: *income, individuals, taxes, taxation, taxpayers, tax legislation, types of income, source of income, territorial principle, income tax.*

Категорія «дохід» є складним економічним поняттям та має відповідно до цього певну специфіку. Згідно з тлумачними словниками, дохід являє собою гроші або матеріальні цінності, що одержуються державою, юридичною або фізичною особою внаслідок будь-якої діяльності (комерційної, виробничої, посередницької тощо) [1, с. 245]; приріст грошових коштів або одержання матеріальних цінностей, які мають грошову вартість [2, с. 79–82]; кошти в грошовій або натуральній формі, одержані внаслідок підприємницької чи будь-якої іншої діяльності [3, с. 77]; П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін наполягають, що дохід – це кошти в грошовій або натуральній формі, які отримуються особою в результаті господарської та фінансової діяльності [4, с. 197]. За справедливими словами науковців, сьогодні жодний економічний термін не використовується у такій неймовірній кількості значень, як дохід. Велика кількість вживаних термінів для його позначення свідчить про те, що, з точки зору економічної теорії, поняття «дохід» не є простим. Нерідко дохід отожднюється з прибутком, і навпаки. При цьому незважаючи на те, що вченими пропонувалося низка альтернативних визначень цього поняття, жодне з них не стало загально визнаним, універсальним і прийнятним для всіх цілей. [5, с. 48; 6, с. 10–43]. Р. Кемпбел, С. Макконел та Л. Брю Стенлі визначають поняття «дохід» у широкому та

вузькому значеннях: у широкому значенні дохід являє собою грошові та натуральні надходження будь-яким суб'єктам, а у вузькому – грошові надходження до конкретної особи (або групи осіб) за часову одиницю (годину, тиждень, місяць, рік) які, на відміну від багатства (що складається з матеріальних об'єктів – нерухомості, землі, автомобіля, облігацій, акцій тощо), передбачає надходження грошей [7, с. 357–361] тощо.

Дослідженню поняття «дохід» присвячували свої праці також інші відомі науковці-економісти. Складність та багатоаспектність категорії «дохід», відсутність єдності у доктринальних підходах до його визначення негативно позначається і на визначенні терміну «дохід» у податковому законодавстві для цілей податкового регулювання. Тож метою статті є характеристика зміни визначення поняття «доходи фізичних осіб» у національному законодавстві України.

Ґрунтовний аналіз законодавства та численних робіт правників – фінансистів дозволяє констатувати, що українське податкове законодавство пройшло тривалий шлях у питанні надання визначення поняття «доходи фізичних осіб» – від «...індивідуального доходу, що отримують радянські громадяни з присадибних ділянок, внаслідок індивідуальної праці тощо...» [8, с. 162] до «...загального місячного (річного) оподаткованого доходу, а також інших доходів

з джерелом їх походження як в Україні, так і на території інших країн, що підлягають оподаткуванню при їх виплаті» [9, с. 15], що було обумовлено докорінними соціально-економічними змінами, які відбулися в країні після набуття незалежності.

У Законі УРСР «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства» від 5 липня 1991 року дохід фізичних осіб визначався як дохід у грошовій або натуральній формі [10]. Проте зазначений нормативний акт діяв лише до 1993 року, коли було прийнято Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», у статті 2 якого дохід фізичних осіб визначався у двох аспектах: для громадян, які мають постійне місце проживання в Україні, як *«...сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік (що складається з місячних сукупних оподатковуваних доходів), одержаний з різних джерел як на території України, так і за її межами»* та для громадян, які не мають постійного місця проживання в Україні, як *«... дохід, одержаний з джерел в Україні»* [11]. При цьому, при визначенні сукупного оподаткованого доходу враховувалися доходи, одержані як в натуральній формі, так і в грошовій (національній або іноземній валюті), а доходи, одержані в натуральній формі, зараховувалися до сукупного оподаткованого доходу за календарний рік за вільними (ринковими) цінами» [11]. З часом це визначення зазнало суцільної критики з боку українських науковців, що було цілком закономірно, оскільки розвиток соціально-економічних, цивільно-правових, кредитно-фінансових, господарських та інших відносин призвели до появи у фізичних осіб таких видів доходів, які зазначеним визначенням у вказаному вище Декреті не охоплювалися. Наприклад, розвиток кредитно-банківської системи призвів до активного вкладу фізичними особами на депозитні рахунки грошових коштів з отриманням платежів за використання цих коштів; приватизація квартир житлового фонду утворила в Україні ринок нерухомості, внаслідок чого фізичні особи стали отримувати доходи від продажу об'єктів нерухомого майна тощо, проте такі доходи на той час не оподатковувалися. При цьому,

як зазначалося раніше, Україною уклалися міжнародні договори з іншими країнами щодо уникнення подвійного оподаткування, розроблені переважно на підставі Типової конвенції ОЕПС про уникнення подвійного оподаткування стосовно доходів та капіталу [12], у яких передбачався порядок звільнення від оподаткування таких доходів фізичних осіб як: доходи від нерухомого та рухомого майна (як від його оренди, так і від його відчуження), дивіденди, проценти, роялті, незалежні та залежні особисті послуги, гонорари директорів, артистів і спортсменів, пенсія тощо), які в Україні на той час не підпадали під оподаткування. Отже, з 1992 до 2003 року в правовому полі України була наявна курйозна ситуація, за якої відповідно до податкового законодавства України певні види доходів не оподатковувалися, але в міжнародних договорах, які Україна уклала з іншими країнами, передбачався механізм уникнення від їх подвійного оподаткування.

Лише в 2003 році, з прийняттям Закону України від 22.05.2003 № 889-IV «Про оподаткування доходів фізичних осіб» [13] ситуація докорінним чином змінилася. О. О. Головашевич, аналізуючи визначення доходів фізичних осіб, що надавалися у цьому нормативному акті, незважаючи на певні недоліки його правових норм, підкреслював прогресивність цього Закону, оскільки в ньому як об'єкти оподаткування доходів фізичних осіб зазначалися різні види доходів, що отримували фізичні особи, які загалом відображали реалії нових соціально-економічних відносин, що склалися в Україні на той час [14, с. 105]. Так, згідно з положеннями Закону «Про оподаткування доходів фізичних осіб», доходом визначалася *сума будь-яких коштів, вартість матеріального і нематеріального майна, інших активів, що мали вартість, у тому числі цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом* (пункт 1.2 статті 1, підпункт 4.2.16 пункту 4.2 ст. 4 вищезазначеного Закону) [13]; *звичайна вартість майна, яке передається платником податку за довіреністю іншій особі, якщо умови цієї довіреності передбачають право такої*

іншої особи продати таке майно або відчужити його в інший спосіб, крім такої передачі між членами подружжя у межах спільної часткової або спільної сумісної власності (підпункт 1.2 статті 1 цього Закону) [13]; позитивна різниця між сумою таких коштів та звичайною вартістю майна, переданого за довіреністю (підпункт 1.2. статті 1 зазначеного Закону) [13]. Також у Законі України «Про оподаткування доходів фізичних осіб», крім загального визначення доходу, законодавець окреслив такі особливості доходів фізичних осіб: 1) дохід поділявся залежно від джерела його походження – із джерелом походження в Україні (будь-який дохід, одержаний платником податку або нарахований на його користь від здійснення будь-яких видів діяльності на території України) та іноземний дохід (дохід відмінний від доходу із джерелом його походження з території України) (підпункти 1.3, 1.4 статті 1 Закону) [13]; 2) до доходів з джерелом походження в Україні належали як традиційні види доходів (заробітна плата), так і нові, появу яких зумовили соціально-економічні зміни, що відбулись в Україні (доходи від продажу об'єктів нерухомого, рухомого майна та об'єктів інтелектуальної власності, вартість подарунків, спадщини, виграшів, призів, пенсійні внески в межах недержавного пенсійного забезпечення, суми страхових виплат та відшкодування, проценти, дивіденди, роялті, доходи від надання майна (як нерухомого, так і рухомого) в оренду або лізинг, доходи від підприємницької діяльності та незалежної професійної діяльності; виплати чи винагороди за цивільно-правовими договорами, додаткові блага); 3) передбачалося оподаткування доходів, отриманих у негрошовій формі – «додаткових благ», до яких належали: вартість використання житла, інших об'єктів матеріального або нематеріального майна, наданих платнику податку в безоплатне користування, вартість майна та харчування, безоплатно отриманого платником податку, вартість послуг домашнього обслуговуючого персоналу, безоплатно отриманих платником податку, суми грошового або майнового відшкодування будь-яких витрат або втрат платника податку, суми фінансової допомоги, у тому числі суми анульованого

боргу; вартість безоплатно отриманих товарів (підпункт 4.2.9 пункту 4.2 статті 4 Закону) [13]; 4) як вид доходу визначалася звичайна вартість майна, яке передається платником податку за довіреністю іншій особі, якщо умови такої довіреності передбачають право іншої особи продати таке майно або відчужити його в інший спосіб, крім такої передачі між членами подружжя у межах спільної часткової або спільної сумісної власності (абзац 2 пункту 1.2 статті 1 Закону) [15], тобто фактично оподатковувався не дохід, а відносини між повіреним та довірительом; 5) як вид доходів, що підлягають оподаткуванню, визначалися доходи, отримані незаконним шляхом, коли кошти або майно (немайнові активи) були отримані фізичною особою як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, підтверджених обвинувальним вироком суду, незалежно від призначеної ним міри покарання (підпункт 1.2 статті 1, підпункт 4.2.16 пункту 4.2 статті 4 Закону) [13]. Отже, види доходів, що підпадали під оподаткування у нормах зазначеного Закону, були суттєво розширені. Через прагнення законодавця максимально розширити об'єкт податку на доходи фізичних осіб, під оподаткування потрапили надходження коштів/майна до фізичних осіб, які фактично не відносилися до доходів, що неодноразово підкреслювали у своїх роботах науковці [14, с. 25; 15, с. 9;], які зазначали, що ситуація, яка склалася, обумовлювалася відсутністю загального, закріпленого у нормах вищевказаного закону поняття «доходи фізичних осіб».

Зазначений недолік усунуто лише з прийняттям Податкового кодексу України, у підпункті 14.1.56 пункту 14.1 статті 14 якого (у редакції Закону України від 02.12.2010 № 2755-VI) поняття «доходи» визначалося як «...загальна сума доходу платника податків від усіх видів діяльності, отриманої (нарахованої) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за її межами» [16, с. 16]. До недоліків зазначеного визначення відносилися: 1) визначення доходу надавалося у ст. 14

Податкового кодексу України, де закріплювалися загальні поняття податкового законодавства, що надавало вказаному терміну узагальнюючого характеру, тобто визначення доходу як загального терміну системи оподаткування в такій редакції застосовувалося не лише при оподаткуванні доходів фізичних осіб; 2) запропоноване поняття доходу враховувало лише доходи від діяльності («...загальної суми доходу платника податків від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах»), залишаючи поза увагою доходи від операцій з капіталом і раніше придбаними активами.

Законом України від 28.12.2014 № 71-VIII «Про внесення змін Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» підпункт 14.1.56 пункт 14.1 статті 14 Податкового кодексу України було видалено [17] і більше загального визначення поняття «дохід» в нормах податкового законодавства України не закріплювалося.

Законодавець пішов шляхом закріплення двох понять доходу – «дохід з джерелом їх походження з України» та «дохід, отриманий з джерел за межами України», визначення яких надавалося у підпункті 14.1.54 та 14.1.55 пункту 1 статті 14 Податкового кодексу України відповідно.

Доходом із джерелом їх походження з України визнається будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України (включаючи виплату (нарахування) винагороди іноземними роботодавцями), її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні [18], після чого законодавець вдається до перерахування видів таких доходів.

У результаті внесення ряду змін до підпункту 14.1.54 пункту 1 статті 14 Податкового кодексу України Законами України від 16.01.2020 № 466-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» [19], від 14.07.2020 № 786-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо функціо-

нування електронного кабінету та спрощення роботи фізичних осіб – підприємців» [20], від 17.12.2020 № 1117-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збору даних та інформації, необхідних для декларування окремих об'єктів оподаткування» [21], до доходів із джерелом їх походження з України відносяться доходи у вигляді: а) процентів, дивідендів, роялті та будь-яких інших пасивних (інвестиційних) доходів, сплачених резидентами України або постійними представництвами нерезидентів в Україні; б) доходів від надання резидентам або нерезидентам в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих в Україні портів; в) доходів від продажу рухомого та нерухомого майна, доходів від відчуження корпоративних прав, цінних паперів, у тому числі акцій українських емітентів; г) доходів, отриманих у вигляді внесків та премій на страхування і перестраховання ризиків на території України; ґ) доходів страховиків – резидентів від страхування ризиків страховальників – резидентів за межами України; д) інших доходів від діяльності, у тому числі пов'язаних з повною або частковою переуступкою прав та обов'язків за угодами про розподіл продукції на митній території України або на територіях, що перебувають під контролем контролюючих органів (у зонах митного контролю, на спеціалізованих ліцензійних митних складах тощо); е) спадщини, подарунків, вигравів, призів; є) заробітної плати, інших виплат та винагород, виплачених відповідно до умов трудового та цивільно-правового договору; ж) доходів від зайняття підприємницькою та незалежною професійною діяльністю; з) доходів від відчуження прав на видобуток та розробку родовищ корисних копалин, мінеральних джерел та інших природних ресурсів; и) прибутків від відчуження акцій, часток, корпоративних або інших аналогічних прав в іноземних компаніях, організаціях, утворених відповідно до законодавства інших держав (іноземні юридичні особи), які відповідають таким умовам: 1) у будь-який момент часу впродовж 365 днів, що передують продажу або іншому відчуженню, вартість

акцій, часток, корпоративних або інших аналогічних прав іноземної юридичної особи на 50 і більше відсотків утворюється за рахунок акцій, часток в українській юридичній особі, яка належить зазначеній іноземній юридичній особі прямо або опосередковано, та 2) у будь-який момент часу впродовж 365 днів, що передують продажу або іншому відчуженню, вартість акцій, часток в українській юридичній особі на 50 і більше відсотків утворюється за рахунок нерухомого майна, яке розташовано в Україні та належить такій українській юридичній особі або використовується такою українською юридичною особою на підставі договору операційної або фінансової оренди (лізінгу) чи аналогічного договору, і таке використання має відобразитися в обліку такої юридичної особи як актив, у тому числі актив з права користування, згідно з вимогами національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності; і) прибутків нерезидентів від відчуження акцій, корпоративних прав у статутному капіталі юридичної особи – резидента України, за умови що у будь-який час впродовж 365 днів, що передують продажу або іншому відчуженню, вартість таких акцій, корпоративних прав на 50 і більше відсотків утворювалася за рахунок нерухомого майна, що розташовано в Україні та належить такій юридичній особі – резиденту України або використовується такою юридичною особою – резидентом України на підставі договору операційної або фінансової оренди (лізінгу) чи аналогічного договору, і таке використання має відобразитися в обліку такої юридичної особи як актив, у тому числі актив

з права користування, згідно з вимогами національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності [18].

До доходів, отриманих з джерел за межами України, відноситься будь-який дохід, отриманий резидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності за межами митної території України, включаючи проценти, дивіденди, роялті та будь-які інші види пасивних доходів, спадщину, подарунки, виграші, призи, доходи від виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими та трудовими договорами, від надання резидентам в оренду (користування) майна, розташованого за межами України, включаючи рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих за межами України портів, доходи від продажу майна, розташованого за межами України, дохід від відчуження інвестиційних активів, у тому числі корпоративних прав, цінних паперів тощо; інші доходи від будь-яких видів діяльності за межами митної території України або територій, непідконтрольних контролюючим органам [18].

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що категорія «доходи фізичних осіб» як категорія національного податкового законодавства пройшла значну еволюцію. Український законодавець відмовився від надання загального визначення поняття «дохід» у нормах податкового законодавства і використав підхід, за якого перераховуються і нормативно закріплюються різноманітні види доходів, що можуть отримувати фізичні особи з урахуванням територіального принципу (джерела походження).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: Перун. 2004. 1440 с.
2. Донець Т. А. Дохід платника як засада визначення обов'язку зі справляння податку. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2013. № 1. С. 79–82.
3. Завадський Й.С., Осоковська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 355 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf
4. Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Сучасна економіка: *навчальний посібник*. Київ: Вища школа. 2005. 287 с.
5. Парнюк В. Визначення поняття «дохід» в економічній теорії. *Економіка України*. 2012. № 3. С. 36–48. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/EkUk_2012_3_4.pdf
6. Підгірна В.С. Формування та використання прибутку суб'єктів господарювання в умовах відкритої економіки: дис. ... канд. екон. наук. Львів, 2016. 290 с.

7. Кэмпбелл Р., Макконнелл С., Брю Стенли Л. Аналітична економія. Частина друга: Мікроекономіка. 13 видання. Пер. з англ. Київ: Просвіта, 1999. 650 с.
8. Финансовое право: учебн.; под. ред. Е. А. Ровинского. Москва: Юрид. лит. 1971. 227 с.
9. Головашевич О. О. Тенденції розвитку правового регулювання процедур визначення окремих елементів податку. *Фінансове право*. 2014. № 1. С. 14–16.
10. Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 5.07.1991 № 1306-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 43. Ст. 568.
11. Про прибутковий податок з громадян: Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 № 13-92. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 10. Ст. 77.
12. Типовая конвенция ОЭСР об избежании двойного налогообложения доходов и капитала. ERL: http://www.un.org/esa/ffd/documents/UN_Model_2011_UpdateRu.pdf
13. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 № 889-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 37. Ст. 308.
14. Головашевич О. О. Правове регулювання оподаткування доходів фізичних осіб в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2007. 193 с.
15. Полякова С. В. Формування доходів населення в період становлення ринкових відносин: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Київ. 2003. 20 с.
16. Податковий кодекс України (в редакції Закону України від 02.12.2010 № 2755-VI). Київ: Юрінком Інтер. 2010. 493 с.
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII. Офіційний вісник України. 2015. № 3. Ст. 46.
18. Податковий кодекс України: Закон України від 2.12.2010 № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
19. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>
20. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо функціонування електронного кабінету та спрощення роботи фізичних осіб – підприємців: Закон України від 14.07.2020 № 786-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/786-20#Text>
21. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збору даних та інформації, необхідних для декларування окремих об'єктів оподаткування: Закон України від 17.12.2020 № 1117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-20#Text>